

פתרון הבחינה

היסטוריה ב

קיץ תשע"ח, 2018, שאלונים: 22116, 221

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בשאלון זה ארבעה פרקים. הנבחנים נדרשו לענות על ארבע שאלות – שאלה אחת מכל פרק, מביניהן לפחות שתי שאלות הכוללות קטע מקור.

נושא א' - טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3 (25 נקודות)

שאלה 1- מקור - החיים בגטו

סעיף א'

מטרה מוצהרת של הנאצים בהקמת הגטאות – על התלמיד להרחיב באחת מאלה -

- הגטו ימנע מהיהודים לסייע לאויבי גרמניה בזמן המלחמה.
- הגטו ימנע מהיהודים להפיץ מגיפות ומחלות מדבקות.
- הגטו ימנע מהיהודים לפגוע בכלכלה האירופאית.
- הקמת מקום מוגן ליהודים שם יוכלו לנהל חיים עצמאיים, כחלק ממדיניות ההטעה של היהודים.

מטרה סמויה של הנאצים בהקמת הגטאות – על התלמיד להרחיב באחת מאלה -

- **שליטה ופיקוח:** ריכוז היהודים בערים גדולות שהגישה אליהם נוחה (באמצעות רכבות), אפשרה לנאצים שליטה ופיקוח על הציבור היהודי. בהמשך היא אפשרה העברה קלה של המועמדים לגירוש. הנאצים ראו בגטו מקום מגורים זמני לקראת השלב הבא.
- **ניצול כוח העבודה היהודי:** ריכוז היהודים היווה אמצעי יעיל לניצולם ככוח עבודה לעבודות כפייה. היהודים עבדו במחנות עבודה שנועדו לשרת את המאמץ המלחמתי הגרמני.

מטרות נוספות אליהן ניתן להתייחס: הפרדה בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית, הטעיית היהודים, שבירת כוח העמידה, אמצעי להכחדה "בלתי ישירה" של היהודים.

קשיים של היהודים בעקבות אחת המטרות הסמויות:

אמצעי הכחדה עקיף: כחלק ממימוש מטרה זו הנאצים הנהיגו בגטאות מדיניות הרעבה. ניתן להוסיף את הצפיפות הרבה ואת תנאי התברואה הירודים (מחסור בתרופות, התפרצות מחלות) לקשיי היהודים בעקבות מטרה זו.

ניצול כוח עבודה: הנאצים השתמשו ביהודים לעבודות כפייה קשות ומשפילות. היהודים עבדו עד אפיסת כוחות. כיוון שהגברים הם אלו שנשלחו לעבודות הכפייה, משפחות רבות נשארו ללא מפרנס ופרנסת הבית נפלה על כתפי האישה והילדים. גם היהודים שעבדו במפעלים של הגרמנים קיבלו שכר מועט, שלא הספיק לקנות אוכל.

ניתן גם להתייחס לקשיים של היהודים בעקבות מטרות כמו: שבירת כוח העמידה (קשיי החיים מייצגים את הביטוי של מטרה זו), והפרדה בין היהודים לאוכלוסייה המקומית (כתוצאה מקושי זה, הועברו היהודים ממקום מגוריהם והועברו לתוך שכונות צפופות ללא רכושם).

סעיף ב'

"קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות ובמחנות מדי יום. ליהודים לא היו האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. מאבק ההישרדות התקיים במקביל כמאבק אישי בו כל אדם ניסה לדאוג לעצמו ולמשפחתו (בעזרת הברחת מזון, מכירת רכוש והתנדבות לעבודות כפייה) וכמאבק חברתי, בו שיתפה פעולה קהילת הגטו כולה. רעיון "קידוש החיים" גבר על ערכי היהדות ולכן אפשר ליהודים לאכול מזון שאינו כשר, לעבוד בשבת או למסור את ילדיו להצלה בידי נוצרים.

רעיון קידוש החיים בא לידי ביטוי בצילומים שבנספח באופן הבא:

בתצלום 1: ניתן לראות ילד שמצביע על מפת מדינת ישראל כשלצדו ככל הנראה מורה שעל בגדה תלמי צהוב. לכן ניתן לקשר תמונה זו לבתי הספר המחתרתיים שקמו בגטו בתוך בתים פרטיים. מטרת מערכת החינוך בגטו הייתה:

- להכין את הנוער לחיים אחרי הגטאות.
- להרחיק אותם מהמוות ברחובות.
- לשמר את הזהות היהודית.

בתצלום 2: ניתן לראות יהודים מתפללים. תמונה זה מציגה את הפעילות הדתית בגטאות: העיסוק המחתרתי בדת, נעשה על רקע סגירת בתי הכנסת ואיסור התפילה בציבור. בתגובה לאיסורים אלו, הוקמו בתי הכנסת בבתיים, שם המשיכו להתפלל ולקיים בסתר את החגים תוך סיכון חיים. הפעולות האלה נעשו מתוך אמונה שצריך להמשיך לקיים את המסורת היהודית ולא להיכנע לדיכוי.

בתצלום 3: ניתן לראות קבוצה של ילדות מופיעות על במה. צילום זה מתקשר לפעילות התרבותית שהתקיימה בגטו כמו קבוצות תיאטרון, להקות מחול, מקהלות, קונצרטים. הפעילות התרבותית התקיימה גם בתחומים כמו ציור, רישום, עיתונות ועבודת תיעוד וארכיון.

שאלה 2- האידיאולוגיה הנאצית

סעיף א'

יש להרחיב על שניים מבין העקרונות הבאים:

מרחב מחייה

על פי עקרון זה, הגזע הארי נמצא בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות ולכן הוא צריך "מרחב מחייה": קרקע נוספת ומשאבים נוספים בהם יוכל להשתמש כדי להמשיך להתפתח. מרחב המחיה המיועד נמצא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים בני הגזע הסלאבי. זכותו של העם הגרמני, כעומד בראש הגזע הארי וכשליט העתידי של העולם כולו, להבטיח לעצמו מרחב מחייה. כך יוכל למצוא הגזע הארי את מקורות המזון וחומרי הגלם שיבטיחו את המשך קיומו. הגרמנים חייבים לפעול לתיקון היחס המעוות בין גודל האוכלוסייה הגרמנית לבין שטח המחיה העומד לרשותם כעת ואינו מספיק. את הזכות למרחב המחיה יממש הגזע הארי על ידי מלחמה. לאחר שיכבוש הגזע הארי את מרחב המחיה שלו, הוא ייצור בו "סדר חדש" ע"פ עקרונות האידיאולוגיה הנאצית: הארים יהיו האדונים, הסלאבים יהיו המשרתים והיהודים ייכחדו.

עקרון המנהיג (הפיהרר פרנציפ)

כשם שאין שוויון בין עמים וגזעים, כך גם אין שוויון בין בני הלאום הגרמני. השלטון נועד לטובים ביותר. הפיהרר - המנהיג העליון, שיצמח מתוך הגזע העליון, הוא האיש החזק שיוציא את גרמניה מההשפלה שספגה, ויקנה לה מקום של כבוד בעולם. הפיהרר ישיב את גרמניה להיות האימפריה שהייתה בעבר על ידי בנייה של "הרייך השלישי" (רייך=אימפריה). על פי האידיאולוגיה הנאצית, יש לציית למנהיג (לפיהרר) ללא תנאי. אין משמעות למצפון הפרטי. המנהיג מבטא את רצון העם והאל גם יחד. הוא האמת המוחלטת ולכן אינו כפוף לשום חוק. הוא יודע מה טוב ומה רע, מה אסור ומה מותר, מה אמת ומה שקר, ולכן כולם נדרשים לציית לו.

עקרון הפולק (עליונות המדינה והלאום)

"פולק" הוא ביטוי שמשמעותו הלאום הגרמני. הנאציזם הינו תפיסה לאומנית קיצונית הרואה בלאום ערך עליון. על פי תפיסה זו יש לקדש את האומה ואין צורך להתחשב ברצון של האדם הפרטי או במוסר הפרטי. רק טובת האומה חשובה.

בעוד הדמוקרטיה רואה במדינה אמצעי לשמור על חירותם של האזרחים, הרי שלפי התיאוריה הנאצית למדינה יש ערך מקודש בפני עצמה והעם והפרטים המרכיבים אותו הם האמצעי העומד לשירותה. לאדם הבודד אין שום ערך אלא כאשר הוא חלק מבני הגזע והאומה אליהם הוא משתייך, ולכן אין משמעות לזכויות הפרט.

"המדינה מעל לכל": המדינה הנאצית, צריכה על פי היטלר לשלוט על כל תחומי החיים של הפרט ועליה להיות מדינה ארית טהורה. התכלית של המדינה היא לשמור על טוהר הגזע הארי וטוהר הדם הגרמני. במדינה יחיה רק עם אחד – העם הגרמני (שמכונה ה"פולק") ולזרים לא יהיה מקום בה.

סעיף ב'

הייחוד של האנטישמיות הנאצית הוא שהיא מהווה שילוב של האשמות נגד היהודים שרווחו בתקופות קודמות (אנטישמיות מסורתית על בסיס דתי), יחד עם האנטישמיות המודרנית שמבוססת על הנחות יסוד "מדעיות" כביכול. שילוב זה הקנה לאנטישמיות הנאצית משמעות הרבה יותר קיצונית משהייתה לה בתקופות קודמות בהיסטוריה. לאחר שאומצה ע"י מפלגה שהצליחה לעלות לשלטון בגרמניה (המפלגה הנאצית), הפכה האידיאולוגיה לתשתית החוקית של המדינה והחלה להשתקף בצעדים, בחוקים ובפעולות האלימות נגד היהודים שהתרחשו בה בהמשך.

דימוי היהודי לפי האנטישמיות הנאצית:

האנטישמיות בגלגולה הנאצי, מייחסת ליהודים תכונות הרסניות העוברות בתורשה ולכן לא ניתנות לשינוי: היהודי הצטייר בעיני הנאצים כדמות שטנית. טפיל שמנצל את החברה הגרמנית וחידק שאחראי על כל הרוע וההרס בעולם. היהודי נחשב כתת אדם ואויב האנושות, ולכן יש הצדקה להשמיד אותו. **לעם היהודי יש רק תכונות שליליות והוא ההפך הגמור מהגזע הארי והעם הגרמני:** בעוד העם הגרמני הוא יפה, חזק, חרוץ ומוכשר, העם היהודי מכוער, עצלן, רמאי ונצלן.

על פי האנטישמיות הנאצית, קיימת מזימה יהודית בינלאומית להשתלט על העולם. כל האידיאולוגיות שמטיפות לסולידריות ושוויון (ליברליזם, סוציאליזם, קומוניזם), משמשות את היהודים בכדי לקדם את מזימתם ולכן הן הומצאו על ידי יהודים. תאוותם של היהודים לכסף ולעוצמה, הביאה אותם להשתלט על מוקדי ההון בבורסות ובכלכלה העולמית.

היהודים מתוארים על ידי היטלר כחידקים וטפילים שחדרו לגוף הבריא של האומה הגרמנית, ומנסים להרוס אותו מפנים על ידי התבוללות. היהודי מופיע בעיתונות, בנאומים, בספרות ובסרטים בשלל דימויים שליליים: מפלצת, ערפד, עכבר או כחרק מזיק.

שאלה 3- עליית הנאצים לשלטון וביסוס שלטונם

סעיף א'

יש להציג בהרחבה שניים מבין הגורמים הבאים:

- תוצאות מלחמת העולם הראשונה.
- חולשת רפובליקת ויימאר.
- פעילות המפלגה הנאצית.
- משברים כלכליים
- הפחד מהקומוניזם.

סעיף ב'

צעד שנקטו הנאצים שפגע בדמוקרטיה:

חוק ההסמכה: החוק העניק לממשלה (ובפועל להיטלר) את היכולת לחוקק חוקים ללא אישור הרייכסטאג ובניגוד לחוקה. מדובר בביכול בסמכויות חירום שיינתנו לממשלה למשך 4 שנים עד שהשלטון יתייצב. היטלר העביר את החוק לאחר שלא היה לו רוב מספיק כדי להקים ממשלה לבדו. נמאס לו מהצורך ליצור קואליציה עם מפלגות הימין האחרות והוא חיפש דרך חוקית להשיג סמכויות שלטון מוחלטות.

מדוע החוק מהווה פגיעה בדמוקרטיה?

- ביטול עיקרון הפרדת הרשויות (אין סמכות לרשות המחוקקת).
 - ביטול החוקה הליברלית של רפובליקת ויימאר.
 - מימוש עיקרון המנהיג (הפיהרר פרנציפ) - החוק הציב את הפיהרר מעל החוקה.
- ניתן להציג צעדים נוספים כמו: החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה, ליל הסכינים הארוכות, הקמת מחנות ריכוז, חוק פיזור המפלגות.

צעד שנקטו הנאצים שחזק את תמיכת העם הגרמני במשטר הנאצי:

הקמת משרד התעמולה:

מטרת התעמולה הייתה להפיץ את האידאולוגיה הנאצית להמונים ולהחדיר לעם הגרמני את עקרי האידאולוגיה באמצעות שטיפת מוח. בראש משרד זה עמד שר התעמולה יוזף גבלס. התעמולה הנאצית עסקה ב:

- האדרה של גרמניה.
 - הפצת רעיונות אנטישמיים.
 - טיפוח פולחן האישיות של היטלר.
- אמצעי התעמולה הנאציים:** אספות עם, טקסים, מפגני ראווה, מצעדים צבאיים, רדיו, עיתונות וקולנוע.

ניתן להתייחס לצעדים נוספים כמו: הקמת מערכת החינוך הנאצית ותנועות הנוער, וכן פעולות טרור שיצרו באופן עקיף תמיכה של העם במשטר מתוך פחד.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6 (25 נקודות)

שאלה 4- מקור – המרד בגטאות

סעיף א'

חברי תנועות הנוער היו אלו שקראו למרד בגטאות מהסיבות הבאות:

- הפריסה של תנועה על פני מספר גטאות, תוך שמירה על קשר ומידע בין התאים ע"י קשרים (בעיקר קשריות), הביא לכך שחברי תנועות הנוער הצליחו לבנות תמונת מצב רחבה ועל ידי כך להבין את התכנית האמתית לגבי הגטאות ו"העבודה במזרח".
- גילם הצעיר של חברי תנועות הנוער – חוסן פיזי ומרדנות של גיל הנעורים, לצד דבקותם ומסירותם האידיאולוגית, אפשרו להם לנקוט צעדים נועזים ומהפכניים.
- חברי תנועות הנוער יכלו לאמץ פתרונות קיצוניים כמו התמרדות, משום שלא רבצה עליהם אחריות משפחתית או ציבורית בשונה מההנהגה המבוגרת.
- תנועות הנוער היו מאורגנות במבנה ומסגרות שהתאימו לפעילות מחתרת לוחמת. ההתלבטויות שהיו לחברי תנועות הנוער בנוגע למרד היו –
 - כתוצאה ממגוון קשיים שחוו הלוחמים בגטו (השגת נשק, התארגנות, אימון) עלתה הדילמה האם לברוח מהגטו ליער ולהצטרף לפרטיזנים או ללחום בתוך הגטו. הפרטיזנים המקומיים לא שמחו לקבל את היהודים לשורותיהם והחיים ביערות היו מסוכנים וקשים אף הם, אך היכולת לזווג מרד מתוך הגטו הייתה קשה ומורכבת גם היא.
 - לאור העובדה שחלק גדול מאנשי הגטו לא תמך במרד וחשש לענישה ולסיכון חייו, שאלו את עצמם חברי המחתרות האם יש להם זכות לצאת למרד כאשר שהציבור לא תומך בהם, ובכך לגרור את הקהילה לענישה וחיסול כאשר היא עצמה בוחרת להמשיך במציאות הקיימת.
 - קביעת העיתוי למרד - תוצאות המרד היו ידועות מראש. לכן היה חשוב להתחיל אותו רק לפני האקציה המחסלת. טעות בחישוב העיתוי, תביא לחיסולו המידי של הגטו בשלב מוקדם יותר מזה המתוכנן. הלוחמים היהודים החליטו שלא לפתוח בפעולה מזוינת בגטו, כל זמן שהגרמנים לא פתחו בחיסול סופי של הגטו. מאחר והגירויים התבצעו בשלבים, קשה היה לדעת אם פעולת הגרמנים היא אכן סופית. הדבר היקשה מאד על יכולת ההחלטה של הלוחמים מהו העיתוי הנכון למרד.

סעיף ב'

יחודו של המרד בגטו וארשה בהשוואה למרידות בגטאות אחרים - על התלמיד לפרט לפחות שלושה מאלה -

1. ההתארגנות של הלוחמים לפני הלחימה: מרד גטו וארשה היה היחיד שהוכן בקפידה. היקף ההכנות למרד והכנת תשתית של בונקרים, תעלות וחיבור נקודות-קשר למים וחשמל. המורדים הקימו "גטו וארשה תחתית". קבוצות המורדים עברו אימונים בלוחמה בשטח בנוי.

נאספו כספים ותרומות לרכישת נשק: רובים, רימונים ובקבוקי תבערה. הגטו חולק לאזורים, והוקמו מפקדות אזוריות עם מפקדים לכל אחת מהן.

2. **מספר הלוחמים**: 750 לוחמים השתתפו במרד, מספר גדול בהשוואה למרידות בגטאות אחרים.

3. **התמיכה של תושבי הגטו** בלוחמים הייתה גדולה: נוצרה ברית בין הלוחמים לבין אחרוני היהודים בגטו. המרד שפרץ באפריל 1943 לא היה רק מרד של הלוחמים, אלא מרי עממי של למעלה מ-50,000 יהודים. יהודי גטו וארשה נטלו חלק במרד בכך שלא נענו לקריאות הגרמנים להתייצב לסלקציות, והתחבאו בהמוניהם בבונקרים.

4. **משך הזמן לו נזקקו הנאצים עד חיסול הגטו** (מה- 19 באפריל עד ה- 16 במאי 1943): זמן זה היה הממושך ביותר. חודש ימים החזיקו מעמד לוחמי המרד, ואף גרמו לגרמנים לסגת בשלב הראשון. הגרמנים נדרשו לכבוש בונקר אחר בונקר.

5. **מספר האבדות שספגו הגרמנים** היה גדול.

6. עמדת הלוחמים בגטו וארשה **שלא להכין דרך נסיגה** ולא לתכנן דרך לחימה אחרת.

7. היה זה **המרד העירוני הראשון** באירופה.

8. השמועה על מרד גטו וארשה פשטה באירופה ואף הגיעה לקצונה הגבוהה באס.אס. השמועה נתנה תקווה ליהודים בגטאות ומחנות הריכוז, כי הם יכולים למרוד למרות שהסיכויים לשרוד אפסיים. המרד הראה שיש דרך אחרת מלבד ללכת "כצאן לטבח". מעתה לא חייבים ללכת אל המוות ללא מאבק. הידיעות על המרד נתנו **השראה למחתרות במקומות אחרים** לצאת ולמרוד כנגד כל הסיכויים.

שתי דוגמאות לייחוד מרד גטו וארשה מתוך קטע המקור:

הנזק שנגרם לגרמנים לאור עוצמת המתקפה של הלוחמים היהודיים - "התקפה עזה ומתוכננת מצד היהודים ... גרמה בתחילה לנסיגת הכוחות".

ההתארגנות של הלוחמים לפני הלחימה "נתברר דבר הימצאותם של יהודים בתעלות הביוב" – כחלק מההערכות וההתארגנות לפני המרד, הלוחמים הכינו לעצמם מעבר דרך תעלות הביוב בגטו על מנת לנוע בחשאי ברחבי הגטו על מנת לא להיתפס ובמטרה לפגוע בכוחות הגרמניים.

שאלה 5- "הפתרון הסופי" ויחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות שכבשו הנאצים

סעיף א'

ועידת ואנזה כונסה מהסיבות הבאות:

1. ליצור **תיאום והאחדה** בין המשרדים והרשויות המרכזיות ברייך מבחינה ארגונית ומנהלית כדי שיושג **שיתוף פעולה מלא והירתמות כוללת לביצוע תוכנית ההשמדה בקנה מידה אירופי**. יש להדגיש כי ההחלטה על רצח היהודים במחנות ההשמדה תבעה גיוס משאבים הרבה מעבר למה שהיה בידי ה-S.S. וגיוס משאבים בסדר גודל כזה חייב הסכמה ותיאום מראש של כל הגורמים הממשלתיים.

2. המבצע הכולל והמקיף מהווה משימה מרכזית של הרייך **וכולל** ללא יוצא מן הכלל חייבים להפנים שזו משימתם ולהירתם להצלחתה.

3. הדגשה והבהרה שהפתרון הסופי מתייחס לכל אירופה ללא הגבלות גיאוגרפיות (שטחים כבושים, מדינות גרורות, מדינות ניטרליות, ובעלי ברית בעתיד). כלומר, שההרג של היהודים שהחל במזרח אירופה עתיד להתרחב ולהקיף את כלל יהודי אירופה.
4. התיאום נועד כדי להתגבר על מספר קשיים: אי נכונותם של מספר בעלי תפקידים להשלים עם התפקיד המרכזי של ה-S.S. בפתרון הסופי של שאלת היהודים; אי השלמה עם פעולות הרצח הפראיות שהתנהלו לעין כל; מגמת משרד החוץ להימנע מסיבוכים בעלי אופי בינלאומי.
5. יש לראות את סיבת כינוסה של הועידה גם על רקע מאבקים פנימיים בתוך המערכת השלטונית. לכן בועידה הבהיר היידריך כי ה-S.S. הוא הסמכות העליונה במקרה של חילוקי דעות. בעזרת החשיפה לפרוטוקול ועידת ואנזה אנו עדים לטוטליות של הפתרון הסופי:

1. חיסול כל היהודים - המגמה להגיע לכל יהודי באשר הוא (כולל 200 יהודי אלבניה) מבליטה את הטוטליות של השואה. ביטויי מגמת ההשמדה הטוטלית של יהודי אירופה כפי שעולים מפרוטוקול הועידה: הטבלה בפרוטוקול מונה 11 מיליון יהודים בכל מדינות אירופה שאמורות להיכלל במסגרת הפתרון הסופי. עצם הזכרת 200 יהודים מאלבניה בנשימה אחת עם 5 מיליון יהודים מבריה"מ (הייתה בכך הגזמה משום שבבריה"מ היו 3 מיליון), מבטאת את הכוונה להשמיד טוטלית ובאופן מוחלט את כל העם היהודי, כמו גם העובדה שנכללו גם יהודים ממדינות לא כבושות כמו רומניה ובולגריה לצד יהודים מארצות ניטרליות כמו שווייץ, שבדיה, ותורכיה (דבר המראה על תוכניות הכיבוש העתידיות של גרמניה הנאצית). כמו כן נכללו יהודי צרפת בשטח הלא כבוש שבידי וישי (700,000 יהודים) כולל גם את כל היהודים באזורי השליטה הקולוניאלית של צרפת ומדינות אחרות בצפון אפריקה. לבסוף, בועידת ואנזה השתמשו בהגדרה נרחבת של מיהו יהודי. כבסיס להגדרת מיהו יהודי לצורך הפתרון הסופי, שימשו חוקי הגזע. בשלב זה כבר נכללו בני התערובת מדרגות שונות בהגדרת יהודי לצורך זה.
- יש לשים לב כי חיסול היהודים יתבצע בכל מקום באירופה. כל שאר המקרים של רצח-עם התרחשו בטריטוריה מסוימת אחת. במקרה של השואה, הקורבנות מובלים בטרנספורטים מיוחדים למקום בו מתבצע הרצח. ההתרחשות היא כלל אירופית וגלובלית מבחינת היקפה.
2. כל המערכת הנאצית משתפת פעולה לחיסול היהודים - גיוס כל המערכות במדינה למשימה שראו בה כמשימה מרכזית, המבטאת את האידאולוגיה של המשטר. מדובר היה בישיבה רשמית של בכירי המנגנונים הממשלתיים כדי לתאם מבצע משותף של רצח עם (יש להדגיש שלא נועדה ועידה דומה באף אירוע של רצח עם של עמים אחרים).
3. הסיבה לרצח - היהודים כולם נידונו על ידם לחיסול רק בשל העובדה שהם נולדו יהודים או היו בנים ו/או נכדים ליהודים. ההאשמות בהם האשימו את היהודים היו כולם במישור האידאולוגי ולא היה כל קשר בין ההאשמות ובין המציאות הקונקרטית בה חיו היהודים. לא ניתנה ליהודים הזדמנות להוכיח שמגיע להם גורל אחר. הסוף המוחלט של היהודים מהווה את הפתרון לכל השאר והוא תנאי מרכזי במימוש "הסדר החדש" שרצו הנאצים לבנות ולהקים לאחר הניצחון.

סעיף ב'

רוב האוכלוסייה המקומית בארצות הכבושות בחרה "לעמוד מן הצד" לנוכח גורל היהודים, מהסיבות הבאות:

1. אנטישמיות של הציבור שהביאה לאדישות כלפי גורל היהודים, ואולי אף הקלה בכך שהאויב היהודי "מטופל".
 2. פחד מהנאצים הביא לשיתוק- היה ברור שעל מנת לשרוד את המלחמה, עליך ועל משפחתך, להתנהג בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית, וכי סיוע ליהודים יגרור ענישה קשה ואף רצח.
 3. האוכלוסייה הכבושה סבלה ממצוקת מלחמה אובייקטיבית- מדינתם נכבשה ונפגעה מהמלחמה, הכובש הנאצי התאכזר אליהם, היה מחסור במזון ומצוקה כללית. רבים היו עסוקים בדאגה לקיומם האישי ולא טרחו לעסוק בצרות היהודים.
- המניעים של משתפי הפעולה עם הנאצים בארצות הכבושות היו:

1. מסורת אנטישמית קודמת.
 2. הסכמה עם האידיאולוגיה הנאצית.
 3. זיהוי היהודים עם המשטר הקומוניסטי.
 4. פחד גדול מהנאצים והמחשבה שע"י שת"פ, יוכלו לשרוד את המלחמה בצורה טובה יותר.
 5. כסף וטובות הנאה היו מניע לקחת חלק בפעילות של הנאצים.
- דרכי פעולה של משתפי פעולה עם הנאצים היו: הסגרה והלשנה על יהודים, השתתפות בביזה ובגזל, פגיעה גופנית ואף השתתפות אקטיבית ברצח היהודים.

שאלה 6 – הגטאות בזמן "הפתרון הסופי"**סעיף א'**

היהודים בגטאות התקשו להבין שמטרת הנאצים היא השמדת העם היהודי מהסיבות הבאות – על התלמיד להציג שתיים מאלה -

1. המידע על ההשמדה הוסתר באופן יזום –
 - א. לא היה מדובר במבצע פומבי, אלא באירוע אפוף מעטה סודיות והטעיה, שלא היו לגביו ידיעות רשמיות.
 - ב. מדיניות ההסוואה וההטעיה של הנאצים בגטאות – יצירת האשליה שאלו חיי היהודים כשגרה, הדגשת המסר של יצרנות היוצרת חיוניות, הסוואת המשלוחים להשמדה כמשלוחים למחנות עבודה במזרח.
2. קושי בהעברת המידע - רק מעטים ניצלו, נמלטו וחזרו לגטאות על מנת לספר. העיכוב בהעברת המידע נבע גם ממצב המלחמה שהקשה על התנועה, ומהעובדה שעל היהודים נאסרה התנועה כמעט באופן מוחלט והיה מיעוט קשרים בין הקהילות.
3. קושי להאמין ברע מכל – יהודים רבים קיבלו מידע שמתנהלת השמדה המונית אך סרבו להאמין שהדבר ייתכן.

סעיף ב'

שתיים מהדילמות של חברי היודנראט בזמן ביצוע הפתרון הסופי היו: על התלמיד להציג שתיים מאלה -

1. האם לבצע את הוראות הגרמנים ולהכין רשימות "ליישוב מחדש" / עבודות במזרח" ובכך להיות שותף למשלוח היהודים למותם?
לבצע – משמע לשתף פעולה עם הנאצים ולהקל עליהם את עבודת הגרוש ובכך להשתתף בקביעת ההחלטה לחיים ולמוות של היהודים. השליטה בהחלטה מי ישלח בכל גירוש יכולה לאפשר הצלת חלקים מהקהילה (עובדים, בריאים, ילדים ועוד).
- לא לבצע** – משמע לשלם בחיים של היודנראט ומשפחותיהם, לאפשר לנאצים להחליט את מי לשלוח ולהסתכן בענישת הגטו כולו וזירוז חיסולו.
2. האם לשתף את הציבור בגטו במידע על מדיניות ההשמדה?
לשתף – משמע לאפשר ליהודים לבחור מה לעשות עם המידע (בריחה, הסתתרות) ובכך לא להיות חלק ממנגנון ההטעיה וההסתרה הנאצי, ולהסתכן בענישה חריפה מצד הנאצים.
לא לשתף – משמע לשמור על הציבור רגוע ומשתף פעולה מאחר ואין באמת דרך להתמרד או להתנגד, ובכך להרוויח אולי עוד זמן עבור הקהילה כולה.
3. האם להיענות ליוזמות להפוך את הגטו ליצרני בעיני הנאצים, כדרך להצלה או לדחיית ביצוע פינוי הגטו?
להפוך את הגטו ליצרני - יאפשר שמירה על שגרת יום ותחושת חיוניות של העובד, יכניס תקציב נוסף לניהול הגטו ובעיקר יוכיח לנאצים כי לא ניתן להמשיך ללא העובדים היהודיים הנחוצים לקיום הגרמני. הבוחרים בדרך זו יזמו מפעלים ובתי מלאכה בתוך הגטו והתקשרות עם מפעלים מחוץ לגטו על מנת שיעסיקו יהודים.
להימנע מעבודה עבור הנאצים - היו שהאמינו כי כל עבודה תשרת את מכונת המלחמה הנאצית ולכן היא אסורה בהחלט.
4. כיצד לנהוג בארגוני המחתרת ולפעילות המחתרתית בגטו?
לשתף פעולה עם המחתרות – משמע לאפשר התנגדות לנאצים ואולי הצלת חלק מהקהילה, ולהגביר את הסיכון להיתפס ולהיענש בחומרה על כך. היו יודנרט שאפשרו את פעולתם ואף שיתפו עימם פעולה, אם בהברחת אנשים מחוץ לגטו תוך מתן אספקה ותעודות ואם בתמיכה בארגון מרד פעיל.
לא לשתף פעולה עם המחתרות – משמע למנוע פגיעה קולקטיבית בגטו והקדמת חיסולו, לשמור על הקהילה זמן נוסף שאולי נדרש עד לשחרור. לא לאפשר למורדים לפגוע בנאצים, גם אם רק מורלית. היו יודנרט ששללו את פעילותם ואף הסגירו את מנהיגיהם, כמו גנס בגטו וילנה.
דרך התמודדות עם דילמות אלה: על התלמיד לפרט אחת מאלה -
 - היו מקרים בהם סירבו היודנראטים באופן חד משמעי למסור אנשים לרשימות הגירוש להשמדה ושילמו על כך בחייהם. ראשי יודנראט אלה, לא רצו להחליט מי לחיים ומי למוות. הם סיימו את חייהם בהתאבדות (כמו צ'רניאקוב בוורשה) או ברצח ע"י הנאצים.

- היו שהכינו רשימות וניסו להשפיע מי הם ההולכים בכל שלב מתוך ניסיון להציל חלק מהקהילה ע"י הפעלת קריטריונים. הם השלימו למעשה עם המצב לפיו אין סיכוי להציל קהילות שלמות וניסו להציל את חלקה. היו שמסרו חולים כדי להציל ילדים, היו שמסרו ילדים כדי להציל אנשים עובדים (כמו רומקובסקי בגטו לודג'). השיקול נבע בד"כ מתוך העדפת הקהילה על הפרט, המשך קיום הקהילה עצמה. רובם ניסו להאריך את משך חייו של הגטו – של הקהילה, על חשבון הפרטים שבה.
- ישנם יודנראט ששיתפו פעולה עם היצרנות היהודית מתוך הניסיון לשמור על גטו חיוני עבור הנאצים – הקימו מפעלים בתוך הגטו, פעלו ליצירת רשימות עובדים ושיבוץ עובדים למספר רב של מקומות עבודה מחוץ לגטו.
- היו יודנראט שבחרו להסגיר את לוחמי המחתרות לידי הנאצים ובכך חשבו שהם תורמים להצלת הגטו מענישה.

נושא ב' - בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק שלישי

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9 (25 נקודות)

שאלה 7 - מקור – הוויכוח על הכרזת המדינה

סעיף א'

הסיכון בהכרזה על הקמת המדינה על פי הקטע – למנהיגי היישוב היה ברור כי ההכרזה תגרור אחריה את פלישת צבאות ערב בעוד שהכוחות הישראליים אינם ערוכים מבחינה לוגיסטית לפלישה זו. להערכתם, הכוחות הערביים הם בעלי יתרון גדול מבחינת הנשק העומד לראשותם – דוגמא מהקטע - "הכוחות הסדירים של הארצות השכנות ברגע זה עם ציודם ונשקם – יש להם יתרון (...) אנחנו חסרים את הנשק הזה והמשוריינים". יגאל ידין מצביע על הפער העצום בתחום הנשק בין הכוחות של "ההגנה" לכוחות של צבאות ערב. עיקר הדגש הוא על הנשק הכבד הכולל משוריינים ומטוסים. בשלב זה לא היה בנמצא חיל אוויר ומטוסי קרב אמתיים ברשות הכוחות היהודיים – דוגמא מהקטע - "כוחות האוויר שלנו, אם להשוות אותם אל כוחות האוויר של האויב (...) כי כוחות האוויר שלנו אינם". כוחות האוויר הישראליים שנרכשו בחו"ל טרם הגיעו אל מדינת ישראל ולכן לא ניתן להתייחס אליהם כקיימים.

על פי הקטע היתרונות של היישוב היהודי באותה עת הם המורל הגבוה של אנשי היישוב היהודי ולוחמיו וגם המקצועיות של הכוח הלוחם היהודי.

"(...) האנשים שלנו, המורל שלהם, היכולת שלהם והתכניות שלנו והטקטיקה שלנו תצלחנה להתגבר על כוח זה" – צדקת הדרך של היישוב היהודי במלחמתו על עצמאות מדינית, התחושה שהמלחמה היא מלחמת קיום והמקצועיות הצבאית של כוחות "ההגנה" שהלכה והתחזקה עם השנים של המאבק עד כה, הם דברים המבחינים בין הלוחמים היהודים ללוחמים הערביים. לדבריו של יגאל ידין, יתרונות אלו יכולים להטות את הכף לטובת היישוב היהודי במסגרת הלחימה בצבאות ערב ולמרות שישנו פער לוגיסטי לטובת הערבים בכל הנוגע לאמצעי הלחימה.

סעיף ב'

אירוע מהתקופה השלישית במלחמת העצמאות שניתן לבסס באמצעותו את העמדה של המתנגדים להכרזת המדינה הוא פרשת אלטלנה.

בראשון ביוני 1948, חתמו ישראל גלילי, עוזרו של שר הביטחון ומנחם בגין מפקד האצ"ל, על הסכם לפירוק אצ"ל, ושילוב לוחמיו בקרב החטיבות והגדודים של צה"ל.

פירוק אצ"ל נמשך מספר שבועות. פרשה שהעיבה על פירוק אצ"ל הייתה **פרשת האנייה 'אלטלנה'**.

בראשית יוני 1948 הפליגה מצרפת אנייה של אצ"ל, **"אלטלנה"** (כינויו הספרותי של ז'בוטינסקי), ובה כ-900 עולים וחברי אצ"ל ומטען אמצעי לחימה (מאות רובים ומקלעים).

האצ"ל דרש שאמצעי הלחימה שהובאו באנייה יימסרו לגדודים שלו בצה"ל וללוחמיו העצמאיים באזור ירושלים. הממשלה סירבה. בן גוריון טען, שבמדינת ישראל יכול להיות רק צבא אחד, צה"ל, זאת במיוחד לאור העובדה כי בראשון ביוני חתם בגין על פירוק האצ"ל ומסירת נישקו לצה"ל.

לוחמי האצ"ל השתלטו על גזרת חוף ליד כפר ויתקין, מצפון לנתניה, והחלו לפרוק את האנייה. חיילי צה"ל כיתרו את השטח, וביניהם ובין לוחמי אצ"ל אירעו חילופי אש.

ב-21.6.1948 נכנעו חיילי אצ"ל, אך האנייה **"אלטלנה"** הפליגה לחוף תל אביב, שם, בפקודת בן גוריון, הפגינו חיילי צה"ל את האנייה.

"אלטלנה" נפגעה, עלתה באש וטבעה. רוב אמצעי הלחימה שהובאו בה אבדו. 19 איש נהרגו בחילופי האש, רובם אנשי אצ"ל. ראשי האצ"ל בחרו שלא להגיב ובכך נמנעה מלחמת אחים.

אירוע זה ממש את החשש הגדול של מתנגדי ההצהרה, חשש מהתנגדות המחותרות לסמכות ומרות **"מנהלת העם"**: חשש לפיו האצ"ל והלח"י יסרבו לקחת חלק במסגרת צבאית מאוחדת ויתנגדו להנהגת הישוב, פעולות שעלולות להוביל למלחמת אחים.

אירועים נוספים בהם ניתן לבחור לביסוס עמדת התומכים בהכרזה במועדה - עמידת ישראל בבלימת הכוחות הפולשים בסיום חודש הפלישה; ההכרה המידית של ארה"ב במדינה הצעירה מיד עם הקמתה, בניגוד להודעתם הרשמית שהם מתנגדים להכרזה;

שאלה 8- מאבק היישוב בשלטון הבריטי (1945-1947)

סעיף א'

הסיבות שבגללן החליטו מנהיגי המחותרות לשתף פעולה במאבק נגד הבריטים הן:

1. השאיפה לבטל את מדיניות הספר הלבן השלישי: בריטניה המשיכה להתנגד לאחר מלח"ע ה-2 להקמת מדינה יהודית עצמאית ולא ביטלה את הספר הלבן השלישי. המאבק נגד עליית מעפילים פליטי שואה העקורים נמשך, ובריטניה גירשה אותם מן הארץ למחנות מעצר. האכזבה מהמדיניות הבריטית בשאלת א"י והעקורים הובילה את המחותרות למסקנה כי יש לנסות ולשבש את חיי הבריטים בא"י ובכך לקדם את יציאתם.
2. רצון לחיזוק והגברת כוחו של היישוב היהודי מול בריטניה: המחותרות הגיעו למסקנה כי פעולה משותפת ומתואמת של שלושתן תביא להגברת כוחו של היישוב היהודי בא"י במאבקו מול בריטניה ותייצר פעולות גדולות ומשמעותיות יותר כנגד הבריטים.

3. גיוס דעת קהל עולמית: פעולה משותפת במסגרת תנועת המרי תאפשר חשיפה משמעותית יותר למצוקת היהודים פליטי השואה ובדרך זו לגייס דעת קהל עולמית נגד מדיניות שלטון המנדט הבריטי בא"י.

הסיבות שבגללן הפסיקו המחתרות לשתף פעולה ביניהן הן:

1. המאבק לא הביא לשום שינוי במדיניות הבריטית אלא רק להחמרתה – המטרה לא הושגה.
2. השפעת "השבת השחורה" - הכרה כי הפעילות הצבאית האלימה עשויה לסכן את המפעל הציוני ע"י תגובה חריפה של הבריטים, יצירת דעת קהל שלילית.
3. אירועי קיצון כמו פיצוץ המלך דוד זעזעו את הישוב והתחזקו המתנגדים לקשר עם ארגוני המחתרת הקיצוניים.
4. השת"פ נתן לגיטימציה וחיזק את ארגוני ה"פרושים" (אצ"ל ולח"י) במקום למתן אותם ולהכפיפם להנהגת היישוב.

סעיף ב'

ההעפלה הייתה הפעילות המשמעותית ביותר לסיום הכיבוש הבריטי משום שהיא העלתה את המודעות העולמית לבעיית הפליטים היהודיים וגייסה את דעת הקהל העולמית לטובת היישוב היהודי בא"י וגם אפשרה להמשיך ולהעלות עולים יהודיים לארץ ישראל בעת שהספר הלבן השלישי אסר על עלייה מעבר למורשה בספר הלבן.

מפעל ההעפלה ביטא את מאבק היישוב היהודי בא"י נגד מדיניות ה"ספר הלבן" אשר הגביל את העלייה היהודית לא"י. המעפיל היהודי ניסה להוכיח לבריטים ולעולם כי זו זכותו הלגיטימית להגיע לא"י, והוא אינו זקוק לאישור או סמכות. דוגמה לכוחו של המאבק להעפלה ניתן לראות בפרשת אקסודוס. האונייה יצאה מנמל בדרום-צרפת ביולי 1947, כשעליה יותר מ-4,500 מעפילים [נערים בעיקר]. החל מיציאתה מנמל צרפת עקבה אחריה ספינת קרב בריטית וליוותה אותה לאורך כל ההפלגה. כשהייתה 40 ק"מ מחופי הארץ, בניגוד לחוק הבינלאומי, תקפו אותה שש משחתות בריטיות, חסמו את דרכה והחילו עלו לסיפונה. התפתח קרב פנים מול פנים בין הבריטים למעפילים שהיו חסרי הגנה והשתמשו במוטות ברזל, ביתדות, בקבוקים וכ"ו. בקרב הזה נהרגו 3 מעפילים ועוד עשרות נפצעו. האנייה נגררה לנמל חיפה והבריטים החליטו לגרש את הנוסעים בחזרה לאירופה, במקום למחנות המעצר בקפריסין. הם העלו את הנוסעים בכוח על אניות גירוש בריטיות, שהפליגו לצרפת, לנמל שממנו יצאה "אקסודוס" בהתחלה. הנוסעים התנגדו בכל הכוח לכך שיורידו אותם מן האניות בצרפת, הבריטים איימו באולטימטום כי אם לא ירדו, הנוסעים ישלחו לנמל המבורג בגרמניה. ביישוב עקבו אחרי שידורי האנייה ופתחו בהפגנות הזדהות ועצרות אבל. המעפילים אף פתחו בשביתת רעב. אחרי 24 ימים נשלח אניית המעפילים לנמל המבורג שבצפון-גרמניה. ב-8 בספטמבר 1947 הורידו הבריטים בכוח את המעפילים. פרשה זו התפרסמה בכל העולם, ומאות עיתונאים מעיתונים חשובים בעולם, ראו כיצד החיילים הבריטים גוררים בכוח את המעפילים היהודים. המעפילים שוכנו במחנות עקורים בשטח הכיבוש הבריטי. עד ספטמבר 1948 עלו כל מעפילי אקסודוס לארץ. הפרשה חיזקה את הקשר בין היישוב לבין המעפילים מאירופה. כישלון "אקסודוס" לא חיסל את ההעפלה דרך הים, ובספטמבר 1947 הגיעה אל חופי הארץ האנייה "אף על פי כן", ששמה מעיד על תפקידה במאבק שארית הפליטה להגיע לארץ-ישראל.

ניתן להציג גם את פעולות המאבק הצבאי כמשמעותיות ביותר לסיום המנדט – גביית המחיר הצבאי מהבריטים באמצעות מאבק מזוין ואלים היה בין הגורמים שהביאו להתשת הכוחות ולפגיעה קשה בתדמית בריטניה ולביקורת קשה של הציבור הבריטי שדרש להחזיר את הכוחות הביתה.

שאלה 9- הסכמי שביתת הנשק ובעיית הפליטים

סעיף א'

המניעים של מדינת ישראל לחתימה על הסכמי שביתת הנשק:

1. לחץ ארה"ב ומדינות רבות באו"ם להפסקת אש.
2. המצב האסטרטגי השתפר ויש רצון לשמרו - הגליל כולו בידי צה"ל, בדרום גורשו המצרים למעט "כיס פאלוגיה" ורצועת עזה. רק בחזית המזרחית נותרו בעיות - הצבא העיראקי חנה בשומרון והצבא הירדני איים על הנגב הדרומי.
3. צורך לנוח מן המאמץ המלחמתי העצום והארוך שנכפה על הישוב והמדינה. הכוחות היהודיים לוחמים יותר משנה ברצף.
4. צורך להתחיל בבניית מדינה חדשה ובקליטת העלייה שהחלה להגיע ארצה.

המניעים של הערבים לחתימת הסכמי שביתת הנשק:

1. לחץ בין לאומי על מדינות ערב להפסקת אש. הלחץ הגיע בעיקר מכיוון בריטניה, אשר הייתה בעלת אינטרסים במצרים וירדן וחששה, כי הממשל יקרוס אם תמשך המלחמה וישראל תגיע להישגים נוספים על חשבון מדינות ערב.
2. המצב הצבאי היה גרוע ונעשה מאמץ לעצור את ההתדרדרות ולהינצל מתבוסה מוחצת. צבאות מדינות ערב, בעיקר מצרים וירדן הפכו פגיעות במיוחד. כוח גדול של מצרים כותר בכיס פאלוגיה. הירדנים ידעו, כי הפניית העוצמה הצבאית הישראלית לחזית המזרחית שבראשותם עלולה לפרק את צבא הירדני ולהביא לאיבוד שטחים נוספים.
3. עייפות הכוחות מהמלחמה הממושכת.
4. לשליטים הערביים היה צורך להוציא את צבאותיהם עקב בעיות פנים חמורות. מדינות ערב לא היו דמוקרטיות ופעמים רבות השליט נהנה ממעמדו בשל תמיכת הצבא. אם הצבא יפסיד בקרבות ויתפרק, הדבר עלול להביא את המדינות הערביות לחילופי שלטון והפיכות.

סעיף ב'

הגורמים להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים בעקבות מלחמת העצמאות פרוסים על פני המלחמה כולה –

הסיבות לבעיה בשלב הראשון – מלחמה פנימית -

- בשלבי המלחמה הראשונים עזבו את הארץ בני האליטות והעשירים אשר נטשו את הארץ עד יעבור זעם. מדובר בדפוס התנהגות מסורתי של התושבים באזור בימי מלחמה. האוכלוסייה האזרחית נהגה לעזוב את אזורי הלחימה ולשוב אליהם עם תומה. בדרך כלל המלחמות שהתנהלו באזור לא נגעו להם - כך היה במלחמות קודמות שנוהלו בין אימפריות ומעצמות ואף עתה ציפו אלה שעזבו, לחזור למקומות מגוריהם עם שוך הקרבות.

- המצב הכלכלי – חרם כלכלי שהטילה החברה הפלסטינית על הישוב היהודי עם פרוץ העימות גרם לקריסת המשק הכלכלי הפלסטיני שהיה חלש יותר - מחסור במצרכים, הפקעת מחירים, אגירת מלאי, פיגור במשכורות והחזרת התחייבויות כספיות. עם כיבוש ערי הנמל חיפה ויפו ע"י הכוחות היהודיים, התמוטט גם מנגנון היבוא הערבי והמחסור גדל והתעצם – בדלק, באספקת החשמל, במים נקיים (מה שגרם לפרוץ מגפות). בעקבות עזיבת הבריטים כל מי שעבד במנגנון המנדט הבריטי (לרבות הערבים) נותר ללא עבודה וללא משכורת. הבנקים קרסו ושותקו.
- המצב החברתי - לאור המצב הכלכלי ובריחת האליטות, ובלא מנהיגות מוסכמת ומוסדות להחלפת הבריטים הנסוגים, התגבר הטרור הפנימי בחברה הפלסטינית והיא התדרדרה לאנרכיה.
- החל ממרץ 1948 השתנה אופי הלחימה : כוחות ה"הגנה" עברו להתקפה (תכנית ד', מבצע "נחשון"). התעצמות הקרבות הביאה לבריחה המונית מאזורי הלחימה. הידיעות על הפעולות של אצ"ל ולח"י בכפר דיר יאסין (טענות לטבח) כפי שהופצו בקרב ערביי ארץ ישראל השפיעו על חלק מהם לנטוש את ביתם והגבירו את המנוסה כשהתקרבו הכוחות במהלך המלחמה. התפוררות הכוחות הערבים בערים המעורבות הביאה לכיבושן (יפו, חיפה, טבריה, בית שאן). האוכלוסייה הערבית עזבה אותן כליל או בחלקה הגדול (בחיפה ויפו נותר חלק קטן ממנה).

הסיבות לבעיה בשלב השני - המלחמה הסדירה :

- 1) בריחה בשל התעצמות הקרבות : בעקבות פלישת צבאות ערב לארץ, השתנה אופי הלחימה. הלחימה הפכה להיות לחימה בין צבאות סדירים. גל פליטים גדול נוצר בעקבות קרבות "עשרת הימים". במהלך הלחימה עזבו רבבות ערבים את בתיהם כתוצאה מלחץ של כוחות צה"ל על הערבים.
- 2) גירוש פעיל של צה"ל : כתוצאה מקרבות עשרת הימים גורשו וברחו הערבים מלוד ורמלה והישובים באזורים הסמוכים. יש לציין כי בשלב זה של המלחמה הוסרו המעצורים שמיתנו את יחס הכוחות אל הפלסטינים בשלבים המוקדמים יותר של המלחמה. עתה נתפסו כ"גיס חמישי" המשתף פעולה ומסייע לכוחות הפלישה ודבר זה הכשיר גם מעשי גירוש. פינוי הכפרים נראה ללוחמים צעד הכרחי צבאית ומוצדק מוסרית לאור החשש שהתושבים יסייעו לכוחות האויב. לצה"ל לא היו את הכוחות לעסוק בטיהור העורף שנכבש ובאבטחת האזורים הכבושים ולכן בכפרים שנכבשו לא הושארו כוחות שימנעו את חזרת התושבים, והם נהרסו או נשרפו. התפתחות הלחימה באזורים אחרים בגליל ובנגב : בגליל נשארו רוב התושבים. נצרת, שפרעם ועיירות אחרות נכבשו ע"י צה"ל ותושביהן נשארו, במקומות אחדים פינה צה"ל את הכפרים מיושביהם עקב סמיכותם לאזורי הלחימה. בנגב פונו הערבים מהאזורים שנכבשו ע"י צה"ל והועברו לגבול אזורי הקרבות.

פרק רביעי

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-12 (25 נקודות)

שאלה 10- מקור – מ"כור היתוך" ל"רב-תרבותיות"

סעיף א'

תפיסת "כור היתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כוך היתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלי", ולאפיין אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת. דמות "הישראלי" ע"פ התפיסה הוא "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים.

הנחות היסוד של תפיסת כור היתוך:

- השאיפה לאחידות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
- קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.
- שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). ציטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
- המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.

תפיסת הרב-תרבותיות - על פי גישה זו, הקבוצות השונות בחברה שומרות על זהותן - על המנהגים, האמונות והשפה שלהן, וזאת במקביל לנאמנות שלהן לאומה עצמה. המאחד את הקבוצות השונות היא ההסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי, הכרה במוסדות השלטון של המדינה – הכנסת, הממשלה, הצבא ומערכת המשפט.

הנחות היסוד של התפיסה:

- הכרה בצורך בחברה מגוונת, רבת-פנים ופלורליסטית, שבה כל תרבות תורמת את חלקה לחברה.
- כל התרבויות שוות בערכן, ואין תרבות מועדפת.
- סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות.

סעיף ב'

שני גורמים שהובילו לאימוץ תפיסת ה"רב-תרבותיות" במדינת ישראל:

גורם הבא לידי ביטוי בקטע המקור: מחאת המזרחים – "התחזק קולם של עולי ארצות האסלאם וצאצאיהם לידי הארץ... קריאה... להכיר בתרבותם ובזכותם לזהות" – בשנות השבעים והשמונים התחזקה בארץ הקריאה לקבל את תרבות יוצאי המזרח כתרבות שווה לזו הישראלית. לאחר שחו בתהליך הקליטה שלהם בארץ, תחת מדיניות "כור ההיתוך" זלזול ויחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית, התגברו אצלם תחושת הזעם והתסכול. תחושות אלה התפרצו במחאה הולכת ומתגברת שתרמה באופן משמעותי לשינוי במדיניות קליטת העלייה ושילוב הקבוצות השונות בחברה הישראלית.

גורם אחד מהחומר הנלמד: התלמיד נדרש להציג אחד מאלה – השינוי החברתי בעולם (התפתחות תפיסת הפוסט-מודרניזם); שינוי בתפיסה החברתית הישראלית (המעדת היחיד וצרכיו במרכז); השפעת המשבר של מלחמת יום הכיפורים; עלייה במגוון אמצעי התקשורת; התרחבות הפערים הכלכליים-חברתיים; השתלבות כתוצאה מהחיים המשותפים במדינה.

שני ביטויים של תפיסת ה"רב-תרבותיות" בישראל:

ביטוי על פי הקטע: לגיטימציה לציון חגים של עדות שונות – "...גם באירועי המימונה היו נואמים שהכריזו שהמימונה מסמלת אחדות". תפיסת ה"רב-תרבותיות" נתנה מקום של כבוד מחודש לחגים שאפיינו את העדות השונות, והן אף נכנסו באופן רשמי ללוח השנה הישראלי.

ביטוי מהחומר הנלמד: התלמיד נדרש להציג אחד מאלה – בתחום המוסיקה פריצת גטאות השידור, שינוי הטקסטים המולחנים, התחלת תרבות הרוק; בתחום הקולנוע המעבר מסרטים סטריאוטיפיים ולאומיים לסרטים מגוונים המציגים את החוויות של התרבויות והמגזרים השונים בחברה הישראלית; בתחום התקשורת מעבר ממיעוט ערוצי תקשורת; שינוי במדיניות הקליטה - הכרה בשונות של העולה ובמטען התרבותי שהוא מביא אתו תרמה להעלמות הדרישה לשינוי שמות, לעידוד העולים לעסוק בתרבותם (למשל עידוד נשים אתיופיות להתפרנס מיצירות אומנות פרי תרבותן), לעידוד הנוער לחקור את מוצאו (עבודות השורשים).

שאלה 11- הדה-קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

גורמים לתהליך הדה-קולוניזציה – על התלמיד להסביר את ההשפעה של שני גורמים מתחומים שונים, מתוך אלה:

- מתוך גורמים מהתחום האידאולוגי – התפתחות רעיון הלאומיות; התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל, דעת הקהל בעולם.
- מתוך גורמים מהתחום הפוליטי – השלכות מלחמות העולם; שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה'; המאבק של התנועות הלאומיות; הקמת הליגה הערבית (1945);
- מתוך גורמים בתחום הכלכלי – משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה; ירידה ברווחיות המושבות.

סעיף ב'

הגורמים לשינוי במספר היהודים החיים בארצות האסלאם בין השנים 1948-1969 – על התלמיד להציג ולפרט שניים מאלה:

- תהליך הזה-קולוניזציה ובתוכו השינוי התרבותי שקרה לחברה המוסלמית בו חשו היהודים שלא בנוח, והתגברות השנאה ליהודים שזוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי.
- התגברות הלאומיות כמגמה המחזקת ומדגישה את המשותף בין בני הלאום ובכך מבליטה את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.
- השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות, מול מעגלי הלחימה השונים – מעגל ראשון (מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה), ומעגל שני (מדינות שלא נטלו חלק פעיל בלחימה נגד ישראל אלא רק בהזדהות עם מטרות המלחמה), בצד הפעילות של הליגה הערבית ומגמות האחדות בעולם הערבי שהשתמשו בשנאה נגד ישראל כגורם מאחד.
- ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י.
- תהליך חיסול הגלויות שיזמה מדינת ישראל נוכח סכנת החיים בה נמצאו חלק מהיהודים.

שאלה 12- עלייה וקליטה**סעיף א'**

המדיניות כפי שנוסחה בהכרזת העצמאות "תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקניון גלויות" לא מומשה במלואה בשנים הראשונות של המדינה, מאחר והמדינה הצעירה סבלה ממחסור חמור בתשתיות בכל התחומים – על התלמיד להציג שתיים מהסיבות האלה:

- בעיות בתחום הדיור - בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד – ליישוב הצעיר לא היה היכן לשכן את אלפי העולים. לכן בשלב ראשון נקלטו העולים במחנות מעבר. חלקם נשלח לגור בשכונות ערביות שננטשו במהלך מלחמת העצמאות. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט להקים מעברות שגם בהן התגוררו העולים במגורים זמניים והם לא חוברו תשתיות מים וחשמל או בתי ספר ומבנים נאותים.
- בעיות בתחום התעסוקה - רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמה). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה.
- בעיות באספקת מזון – למדינה היה משק מוגבל וקושי לייצר כמויות גדולות של מזון, וחסרו תקציבים לרכוש מזון, כך שבליט ברירה הופעלה בארץ מדיניות צנע ומוצרי המזון הוקצבו וחולקו באופן שווה ע"י הממשלה.

סעיף ב'

התרומה של העלייה בשנות החמישים והשישים למדינת ישראל – על התלמיד להציג שניים מאלה :

- גידול דמוגרפי של הציבור היהודי בארץ שתרם במגוון רחב של היבטים – למשל חיזוק המשק הכלכלי, הגדלת פוטנציאל הגיוס לצה"ל, ייצוב הדמוקרטיה הישראלית כיהודית ;
- הרחבת הייצור החקלאי והתעשייה הישראלית – בזכות העלייה הגדולה והכוונתה לעבודות החקלאית ולהשתלבות בתעשייה, צמח הייצור בתחומים אלה והמשק הכלכלי הישראלי הלך והתייצב ;
- עיצוב גבולות המדינה באמצעות התיישבות חקלאית ועיירות הפיתוח, שהוקמו בסמוך לגבולות ובאזורים שטרם יושבו ;
- התחלתו של שינוי בתפיסת "כור ההיתוך" שהפלתה את העולים מארצות האסלאם על רקע סטריאוטיפיים שליליים מהם סבלו מצד האליטה האשכנזית בארץ – אירועי ואדי סאליב בשנת 1959 היו ירית הפתיחה של מהלך ארוך שנים בו נאבקו עולי ארצות האסלאם לשינוי ביחס אליהם לקראת מדינית מלאה של רב-תרבותיות ;
- השפעה תרבותית של מגוון העולים הרחב שהגיע לארץ שלמרות מדיניות מחמירה של כור היתוך החל לאט-לאט לעצב את דמות החברה הישראלית דרך מגוון מאכלים, מנהגים ומסורות אותם הביאו עמם מהתפוצות השונות.